

Papp Gábor György

A magyar építészek nélkülözhetetlen közlönyétől a „megtépett, megszabdalt orgánumig”

Az Építő Ipar – Építő Művészet (1914–1932)

1914 januárjában új címmel indult el a több évtizedes múltra visszatekintő hazai építőművészeti szaklap, az *Építő Ipar*. A cím megváltoztatása *Építő Ipar – Építő Művészetre* a folyóirat szerkesztőinek és új munkatársainak azt a szemléletváltását jelzi, mely szerint a lapban megjelenő írások témáit a kibővített cím jobban tükrözheti. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy részben a cím módosítása révén, részben avval párhuzamos jelenségek lecsapódásaként a lap hasábjain több olyan probléma is előtérbe került, melyek az elkövetkező években a szakma meghatározó kérdéseivé váltak.¹ A lap 1914-től 1932-ig tartó történetét ezeknek a kérdéseknek a fényében kívánom bemutatni.

Mit jelent egy címváltozás?

Magyar Vilmos építész az *Építő Ipar* 1913. december 28-i számában javasolta, hogy a lapot, miként fogalmazott, a mai igényekhez formálják. Ez alatt mindenekelőtt a lap kiállítását, megjelenését értette, melynek első pillantásra el kellene árulnia, hogy építészek kezébe szánták. Hogy ez megtörténhessen, mint mondta több pénz, vagy több előfizető kell. Utóbbiak számának növelését szolgálná a címváltoztatás. Célja, hogy a lap a magyar építészek nélkülözhetetlen közlönye legyen. Felvetését feltűnő egyetértés, támogatás fogadta, mind a főszerkesztő Ney Béla, mind az egyik alapító, Pártos Gyula felkarolta javaslatát – és 1914 januárjától már az új cím volt olvasható a fejlécen. A lap megújításának igénye kapcsán kiemelt hangsúlyt kapott – mint igazodás és minta – a lap harminchét éves tradíciója. Az új munkatársak és az alapítók kapcsolatán keresztül akkor még mintegy közvetlenül átadható és átélhető a hazai építész szakma története, indulása (ezt hőskorszakként emlegetik). Az egyik gátja annak, hogy a hetilap minél többeket meg tudjon szólítani, később érdekes módon épp az lett, ami ekkor még a továbblépés lendületét adta: a tradíció, mely előbb mint inspiráló forrás, utóbb mint a változástól való elzárkózás hivatkozási alapja szerepel a lap írsaiban. Az 1920-as évek végére a folyóirat szakmailag egyre inkább elszigetelődött.

Az 1914-es év némiképp bővülő szerzőgárdával, ám változatlan szerkezettel, felépítéssel, tagolással, rovatokkal indult. És a folytonosságot az alapítók és munkatársak címlapon olvasható változatlan névsora is sugallta. Az alcíme is változatlan maradt: *Művészeti és műszaki hetilap*. A lap fejlécén ezt a kettős kötődést az építészetet megszemélyesítő nőalak és az építőipart képviselő

¹ A korszak fontosabb építészeti problémáit, városépítészeti kérdéseit valamint ezek építészettörténeti értékelését adta Ferkai András 2001-ben megjelent két tanulmányában: *A Pesti oldal városfejlődése. Pest építésze a két világháború között*. Szerk. Ferkai András. Budapest, Modern Építészettörténeti és Műemlékvédelmi Kht., 2001, 12–33., 56–77.

férfi jeleníti meg.² A külső címlapon a címnegyed gyümölcsfűzéses keretben jelent meg. A keretben a gyümölcsfűzer mellett építészeti eszközök, a képzőművészet címere, valamint egy puttó látható, Michelangelo tondójával a kezében.³

A folyóirat felelős szerkesztője, tulajdonképpen lelke Mihályfi József (1851–1921) volt, aki 1881 óta dolgozott a lapnál, előbb mint munkatárs, főmunkatárs, utóbb mint szerkesztő. A szakmabelieket összefogó szervezet, a *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet* titkára volt éveken keresztül. Emellett az utépítés szakértője, a témában több könyve is napvilágot látott.

Főszerkesztője ekkor a nagy tekintélynek örvendő építész-építőmester, Ney Béla (1843–1920), akinek személye a különböző nézeteket valló építészek között is vitán főlül állt, így a lap hasábjain felbukkanó polémiaokban többnyire kiegyenlítő szerepet játszott. A lap szerkesztését Mihályfi József halálát követően az aktív munkatársként 1913 óta publikáló konzervatív építész, Fábrián Gáspár (1885–1953) folytatta. Ez a váltás érezhető cezúrát jelentett a lap életében, melyet az új szerkesztő év eleji beköszöntőjében egyértelművé is tett.

Az alapítók és kiadótulajdonosok minden év elején a lap címlapján olvasható névsorának részben ugyanaz volt a szerepe, mint az új címnek, hogy a lapban tárgyalásra kerülő témák irányára utaljon. Másfelől a kor szokása szerint természetesen jelvény is volt, jelezve az illusztris névsor révén a lap rangját. Nem volt látható az impresszumban az aktív munkatársak köre, akik azonban úgy tűnik, erős befolyással voltak a folyóirat arculatának megváltozására. Ezek a szakférfiúk az ún. alapítókkal együtt havonta egyszer ülést tartottak. Ilyen alkalommal került sor a cím megváltoztatása igényének megfogalmazására. Az alapítók és kiadótulajdonosok szempontjait a kiadó felé az egyik legrégebbi, és egyben alapító tag, Pártos Gyula képviselte. Ebben a gazdag névsorban építészek, építőmesterek, út- és vízmérnökök, közgazdászok egyaránt szerepeltek.

Építészek: Aigner Sándor, Alpár Ignác, Benkó Károly,⁴ Bukovics Gyula⁵, Czigler Győző, Feszty Adolf⁶, Gerster Kálmán, Hauszmann Alajos, Hofhauser Lajos, Hofhauser Elek, Kallina Mór, Lechner Ödön, Lukse Fábry Béla,⁷ Pártos Gyula, Pecz Samu, Quittner Zsigmond, Steindl Imre, Steinhausz László, Tandor Ottó, Weber Antal, Ybl Miklós.

Építőmesterek és kőfaragók: Ámon József, Hauszmann Sándor, Kauser János, Kéler Napóleon, Lechner Lajos, Ney Béla, Ney Ferenc, Pucher József, Pucher István, Slavek Vince. Mérnökök: Bayer Béla, Devicis Del Vecchio Ferenc (várostervező mérnök), Heidrich László (mérnök), Hieronymi Károly (mérnök),⁸ Horváth József (vízmérnök), Kund Endre (vasúti mérnök), Langenfeld Frigyes (vasmérnök), Mechwart András (gépészmérnök), Schlick Béla (vasmérnök), Tolnay Lajos (vasúti mérnök), Zellerin Mátyás (vasmérnök), Zsigmondy Béla (vízmérnök). Iparosok és gyárosok: Jungfer Gyula (vasműves), Michl Alajos (bútorgyáros), Neuschlosz Emil (fakereskedő),⁹ Neuschlosz Ödön (faipari mérnök),¹⁰ Neuschlosz Marcel (ácsmester, 1853–1905), Róth Miksa (üvegműves).

² Bossányi József, iparrajziskolai tanár pályázatra elkészített munkája (1908).

³ A címlapot Santhó István tervezte (1890).

⁴ Benkó Károly (1837–1893).

⁵ Bukovics Gyula (1841–1914).

⁶ Feszty Adolf (1846–1900) építész.

⁷ Lukse Fábry Béla (1844–1915) építész, főmérnök.

⁸ Hieronymi Károly (1836–1911) mérnök, politikus. 1892–1895 között belügy-, 1903–1905 és 1910–1911 között kereskedelemügyi miniszter volt. 1906-ig a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet elnöke.

⁹ Neuschlosz Emil (1840–1912), a nasici Tannin- és Gőzfűrészgár és a Ganz Rt tulajdonosa.

¹⁰ Neuschlosz Ödön faipari mérnök, 1851–1904

Ami a cím után következik – a lap tagolása, és változó rovatai

A hetilap szerkezete sok szempontból hasonlított a párhuzamos német szaklap, a több mint hatvan évig működő berlini *Baugewerks-Zeitung* (1869–1932), illetve a német mérnökegylet hivatalos hetilapjaként működő *Deutsche Bauzeitung* (1868–1942), valamint az előbbivel hasonló profilú *Wochenblatt für Architekten und Ingenieure* (1879–1890) szerkezetéhez. Tartalmi hasonlóság okán érdemes még megemlíteni a *Wiener Bauindustrie-Zeitung*ot (1883–1920).

A hosszabb cikkek, beszámolók, ismertetések, bemutatások a lap első felében, többnyire az első négy oldal valamelyikén olvashatók. Ezek közül többnyire az első oldalra kerültek a lap életét érintő hírek. Ide egyfelől a lap évfordulóiról megemlékező írásokat, évnyitó beköszöntőket, másfelől a szakma neves halottairól írott nekrológokat sorolom. Az első két oldalon a szakmai közéletet foglalkoztató írások kaptak helyet, a városi közigazgatásról, a szakma helyzetéről, lehetőségeiről (ez utóbbi az első világháború éveiben és azt követően egzisztenciális kérdéssé is vált), illetve a szakmát különböző fórumokon (országgyűlés, főváros, Műegyetem) képviselő személyek megnyilatkozásai. Az első négy oldal valamelyikére kerültek városrendezéssel, tervpályázatokkal kapcsolatos, illetve felépült műveket bemutató írások.

Az Egyleti hírek rovatban a Magyar Mérnök- és Építész-Egylettel kapcsolatos hírek olvashatók. A Vegyesek alatt szakmai testületek új tagjairól, képviselők szakmát érintő felszólalásairól, kiállításokról szóló, illetve tervpályázatokkal kapcsolatos beszámolók kaptak helyet. A Fővárosi Hírek rovatba a Fővárosi Közgyűlés VII. (köz- és magánépítési) albizottságának döntései kerültek magánépítési engedélyek megadásáról, vagy elutasításáról. Ezek ma az építészettörténeti kutatás igen fontos forrásai. A rovatban fellelhető építési adatok összegyűjtése a KÖH Tudományos Osztályán az elmúlt években megtörtént.¹¹ A Tervpályázatok című részben az éppen aktuális pályázatokról szóló híradások, felhívások jelentek meg.

Az 1921-es szerkesztőváltással mind a lap szerkezetében, mind orientációjában (és ettől nem függetlenül a szakmai orgánumok körében betöltött helyében) érzékelhető hangsúlyváltás következett be. Olyan fogalmak („*az építészeti kultúra egyedüli zászlóhordozója*”), témák (politikusk méltatása, köszöntése) kerültek a lap hasábjaira melyek korábban itt ismeretlenek voltak. Valószínűleg ez okozhatta, hogy elkezdődött a lap fokozatos perifériára szorulása, mely ellen a főszerkesztő és munkatársai – ahogy ilyenkor lenni szokott, a marginalizálódással arányos mértékben – oly módon igyekeztek védekezni, hogy egyre erőteljesebb hangon kritizálták az építészek tőlük eltávolodott, az övékétől eltérő véleményeket valló csoportjait. Ezzel párhuzamosan (a váltás megtörténtét jobban érzékeltetendő) a lap megjelenésében is némi módosulás figyelhető meg. A fejlécen (talán rejtett aulikus vonzódás jeleként) a budai Királyi palota képe jelent meg. A sokat markoló, ám ugyanakkor kirekesztő és kissé terjengős alcím így szólt: „*A budapesti építőmesterek ipartestülete, a magyar építőmesterek egyesülete, a hadviselt mérnökök, építészek és műszaki tiszték nemzeti szövetsége, az építőmesteri képzettség megvizsgálására szervezett bizottság, a városi mérnökök országos szövetségének hivatalos lapja.*” Jelésértékűnek tartom azt is, hogy az alapítók és kiadótulajdonosok névsora ekkortól lekerült a címlapról. Az állandó rovatok is megváltoztak. A Krónika a város építészeti és a művészeti közéletének híreiből adott válogatást. A Szakirodalom aktuális hazai, vagy külföldi szakkönyvek, jegyzetek bemutatásának a helye volt. A Közgazdaság címszó alatt közgazdaságtani publikációk mellett a város (építészeket érintő) gazdasági rendelkezéseiről számoltak be. A Hivatalos közlemények a szaktársakat érintő híreket, információkat tartalmazott. Köztük különböző szakmai szervezetek híreit, beszámolóit. A hivatalos munkabérek és anyagárak listája szintén itt kapott helyet, miként a Főváros Magánépítési Bizottsága ál-

¹¹ Bakó Zsuzsanna Ildikó irányításával 2004–2006 között az 1877–1923 közti időszak adatait dolgozták fel. A gyűjtés Magánépítési adattár néven került archiválásra.

tal hozott magánépítési engedélyek sora, a pályázati hírek, a versenytárgyalásokra szóló felhívások, valamint azok eredményei.

A szerkesztői beköszöntők, mint az „arculattervezés” eszközei

Egy lap szerkesztői az olvasóknak szóló közvetlen üzeneteikben, szerkesztőségi írásaikban tudják leginkább jelezni orgánumukról vallott nézeteiket, szándékaikat, lapjuk (és maguk) orientálódását. Az *Építő Ipar – Építő Művészet* esetében ilyen üzenetek voltak az év eleji (1921 után rendszeressé váló) köszöntők. Az új főszerkesztő adta lapjáról ezekben a vissza- és előretekinthető szövegekben a legtöbb útmutatást az olvasóknak, de felzárkózott mellé Alpár Ignác, Magyar Vilmos, Sándy Gyula, Schodits Lajos, Petrovác Gyula is. Ezeknek az írásoknak az elhivatottság-tudata, melyben magukat a szakmai munka egyedüli védelmezőiként és letéteményeseiként aposztrofálták,¹² a húszas évek közepétől finoman árnyalódott azokkal a hangokkal, melyek a lap fennmaradásáért való küzdelemlről szóltak.¹³ Ez utóbbi kiegészült az építkezések lanyhulásáért aggódó cikkekkel (ez utóbbi nem független az *Építő Ipar – Építő Művészet* körül csoportosuló építészek mellőzöttség érzetétől sem).¹⁴ Ennek fényében érdemes nézni 1926-ban, az ötven éves jubileum alkalmából írt emlékező (és a jelenre is reflektáló) írásokat.¹⁵ A szerkesztő utolsó újrólírása, vezércikke, miközben a vátesz-szerep elmaradhatatlan hangsúlyozása mellé rutinszerű vagdalkozások kerültek a megrendelők, a kollégák és a rajtuk kívül mást is elfogadók fele, már egyfajta segélykiáltásként is olvasható: *„Apokaliptikus idöket élünk.” [Ez a] „megtépett, megszabdalt orgánium, mint a múltban, a jövőben is teljesíteni fogja kötelességét. Mi a vártán állunk és figyelünk. Nekünk nem diktál a kartell. Lapunk az építészek egyedüli orgániuma, krónikája, mely a múltat a jelennek, a jelent a jövővel összeköti. Zászlótartók vagyunk, mely zászlót, mint a legnagyobb magyar építészek hagyatékát vettük át és akarjuk utódainknak mocsoktalanul tovább adni. Mi fenn fogunk maradni. Lapjainkról fogja megismerni a jövő építész nemzedék a mát és a tegnapot. Csodálatos, hogy ezt kartársaink nagy része meg nem érti, nem akceptálja. Mi ezt csak sajnálni tudjuk, hiszen működésükről honnan fog tudomást szerezni a jövő kutatója, ha nem lapunkból. A legkevesebb, amit kartársaink tehetnének, a jövő historikuma számára is, hogy működésükről lapunkat értesítik. Kartársaink ne sajnálják alkotásainkat velünk közölni – így nekünk is szívességet tettek, mert krónikánk teljesebbé tételét előmozdították.”*¹⁶

Tendenciózan válogatott témák – és vélemények

A hosszabb cikkeket, írásokat témájuk szerint különböző csoportba rendezve láthatóvá válik nem csak az egymásra reflektáló (esetenként egymással polemizáló) írások sora, hanem mód nyílik az egyes témák, témakörök gyakorisága változásainak vizsgálatára is. A fontosabb, a lapban folyama-

¹² Fábíán Gáspár: Beköszöntő. 1921. január 15. 1.; Alpár Ignác: Az 1921. évi kezdethez. 1921. január 15. 1–2.; Fábíán Gáspár: Új fél-év kezdetén. 1921. július 1. 85.; Sándy Gyula: Újév reggelén. 1922. január 1. 1–2.; [Fábíán Gáspár:] Olvasóinkhoz. 1922. október 1. 142.; Fábíán Gáspár: Új évnnyitáskor. 1923. január 1. 1.; Sándy Gyula: Újrólír beköszöntő. 1924. január 1. 1–2.; Schodits Lajos: Újév kezdetén. 1925. január 1. 1–2.; Fábíán Gáspár: Újrólír köszöntő. 1927. január 1. 1.

¹³ Magyar Vilmos: Lássunk munkához. 1924. február 15. 13–14.; Magyar Vilmos: A mi szegénységünk. 1924. július 1. 49–50.

¹⁴ Petrovác Gyula: Újrólír remények. 1932. január 1. 1–2.

¹⁵ Fábíán Gáspár: Jubileumot ülünk. 1926. január 1–15. 3–4.; Sándy Gyula: Az „Építő Ipar” 50 éves jubileumára. 1926. január 1–15. 4.; Palóczi Antal: Emlékezősek. 1926. január 1–15. 5–6.; Rozinay István: Ötven év. 1926. január 1–15. 6–7.; Rerrich Béla: Emlékezőnk régiekről. 1926. január 1–15. 11–12.; Csécsy Andor: Mit akartak elődeink? 1926. január 1–15. 13.

¹⁶ Fábíán Gáspár: Évnnyitó gondolatok. 1932. január 1. 3.

tosan előkerülő témakörök: várostervezés, épülettervek-pályázatok, egyes épületek bemutatása, építkezések lehetőségei - építőanyagok, építőmester – építész dichotómia, építészettörténet-műemlékvédelem, politika, nekrológok.

A várostervezés magaslatai és mélységei

A várostervezéssel, városrendezéssel kapcsolatos témák egyfelől szólnak a városrendezésről, mint önálló szakmáról általában, másfelől egy-egy nagyobb volumenű városrendezési tervvel, kérdéssel foglalkoznak. A kor szaktekintélyei (Palóczy Antal, Pirovits Aladár, Prokits János, Pisszer János) publikáltak a témában a lap hasábjain. Elméleti írásaikban a várostervezés, városrendezés önálló szakmaként való elfogadtatása mellett törtek lándzsát.¹⁷ Igyekezetük úgy tűnik részint hiába való volt, időről időre olvashatunk olyan írásokat, melyek a városrendezésnek, mint az építőművészettől különálló szakterületnek a létjogosultságát kell, hogy bizonygassák. Példaként említtem, hogy a belvárosi templom melletti tér,¹⁸ a Rókus kórház melletti terület,¹⁹ a Károly körút és a Rákóczi út kereszteződése,²⁰ vagy a Tabán kapcsán²¹ több olyan javaslat született, mely a szűkebb városszerkezettel, a városi terek, csomópontok egységes rendszerként való nézetével nem számolt.

1917-ben tűzvész pusztított Gyöngyösön,²² melynek folyamatoként pályázatot írtak ki a város újjáépítésére.²³ A nagy volumenű, egy új városközpont megalkotásáról szóló tervekről az *Építő Ipar – Építő Művészet* is hírt adott.²⁴ A Margitsziget rendezésére a Fővárosi Közmunkák Tanácsa által kiírt tervpályázatról több figyelemre méltó elemzés jelent meg a lapban.²⁵ 1931-ben Pirovits a főszerkesztő példaképét, Klebelsberget idézte keserűen a városkép rendezetlensége kapcsán – hiába.²⁶

Három hídépítészeti terv került előtérbe az évek során a lap hasábjain. 1917-ben merült fel a Margitsziget északi végére építendő híd terve, melynek a szigettel is kapcsolata lett volna.²⁷

¹⁷ Bauer Henrik: A célszerű városrendezésről. 1917. február 25. 45–47., március 4. 49–50., március 11. 57–58.; Pirovits Aladár: Az építő művészet külön ága. 1917. augusztus 12. 196–198.; Pirovits Aladár: Utóhangok a városépítő művészetéről és Reichl [sic!] Kálmán pályakoszorús művéről. 1930. május 1. 67–68.; Pisszer János: Ésszerű városfejlesztés, hazánk gazdasági és a technikus kar helyzetének megjavítására. 1931. március 15. 46–48. Pirovits Aladár: Melancholia a városépítés esztétikájában. 1931. december 1. 155–157.

¹⁸ Balázs Gyula: A piaristák épülete és a Petőfi tér. 1929. június 15. 89–90.; Fábíán Gáspár: A pesti Erzsébet–hídfő rendezése. 1929. augusztus 1. 115–116.; Pirovits Aladár: Melancholia a városépítés esztétikájában. 1931. december 1. 155–157.; Pirovits Aladár: Egy erőltetett szobor elhelyezési terv szenzációja. 1932. május 1. 35–36.

¹⁹ Rozinay István: A Blaha Lujza tér. 1927. január 1. 4–5.; Pirovits Aladár: A Blaha Lujza tér és a Rókus kórház. 1927. január 15. 10–11.; Rozinay István: Még egyszer a „Blaha Lujza tér”. 1927. február 1. 18.; Pirovits Aladár: „Kert legyen a Rókus helyén” 1927. április 1. 50–52.

²⁰ Rozinay István: A Károly körút. 1928. augusztus 15. 124–125.; Rozinay István: Még egyszer a Károly körút. 1930. augusztus 15. 125–126.

²¹ Fábíán Gáspár: A Tabán szabályozásáról. 1930. február 1. 20.; Pirovits Aladár: A Tabán fantomja. 1930. február 15. 25–27.

²² B. I.: A gyöngyösi tűzvész tanulságai. 1917. június 24. 153–156.

²³ Ld. erről: Csáki Tamás: Katasztrófa és városrendezés. Gyöngyös újjáépítésének tervezése az 1917. évi tűzvész után. Fons, 17. 2010. 461–526.

²⁴ Gyöngyös újjáépítéséről. 1918. augusztus 11. 219–220. és augusztus 21. 228–229.

²⁵ Fodor Sándor: A margitszigeti tervpályázat kérdéséhez. 1921. június 15. 79.; Zielinski Szilárd: A Szent-Margitszigeti tervpályázat tájékoztató programja. 1921. augusztus 1. 99–100.; Fábíán Gáspár: A Szent-Margitsziget tervpályázata 1921. december 1. 151–152.

²⁶ Pirovits Aladár: Melancholia a városépítés esztétikájában. 1931. december 1. 155.

²⁷ Francsek Imre: A Szent-Margit-sziget északi csúcsán tervezett dunahídnak a szigettel való kapcsolata. 1917. szeptember 9. 219–220., szeptember 16. 225–226.

1930-ban zajlott a Boráros téri híd tervpályázata – ahol a zsűri ítéletének mellőzéseért emelte fel szavát Pirovits.²⁸ Végül a Parlament és a Batthyány tér közti közvetlen kapcsolat megteremtése céljából az 1920-as évek végétől többször felbukkanó hídtervről is olvashatunk (sok esetben megalapozatlan és a szakmaiságtól távol eső) írásokat. Ez utóbbi mellé érvként az Alkotmány utca és a budai oldal közvetlen összeköttetésének szükségességét állították, mely megtoldva a Batthyány tértől induló, egy építendő második várhegy-alagútban folytatódó és az ún. budai körútba torkolló főúttal, tulajdonképpen a hivatalt negyednek a vasúti közlekedés egyik csomópontjával (és a budai hegyek villanegyedeivel) való összeköttetését teremtette volna meg. Az a tény, hogy az *Építő Ipar – Építő Művészet* több, a tervet propagáló cikket megjelentetett, nem városfejlesztési kérdést karolt fel.²⁹

1931–1932-ben egy további, részint a várostervezést érintő téma került a szakma elé: a kortárs templomépítészet. Ennek apropója, hogy a *Magyar Mérnök- és Építész-Egyletben* járt ÚAlbert Bosslet müncheni építész és Richard Hoffmann müncheni archeológus, a bajor műemléki hivatal munkatársa, és előadást tartottak a kortárs német katolikus templomépítészetéről, illetve Bosslet munkáiról. Mindkét előadás szövegét kommentárral együtt, folytatásokban közölte a szaklap.³⁰ A szerkesztő a művészettörténeti előadás közléséhez hozzáfűzi (három lépés távolságot tartva az előadó nézeteitől és főleg az általa példaként hozott modern német templomok stílusától): „a szerző egyéni véleménye.” Erdemes ezzel összevetni a kor másik építészeti szaklapjában, az 1927-ben a *Vállalkozók Lapja* mellékleteként induló *Tér és Forma*-ban megjelent, az ankét apropóján, részben az előadásokra reflektáló írást a szerkesztő, Bierbauer Virgil tollából.³¹ A német építészről, mint a modern templomépítészet egyik nagy alakjáról írt. Minthogy Fábián Gáspárt katolikus templomok építőjeként tartották számon (önéletrajzát *A katolikus templom építő* címen írta meg), nem volt kérdéses, hogy lapja a történeti stílusban, illetve a modern térszerkesztéssel, tömegalakítással és anyaghasználattal épült szakrális épületek közül melyek mellett teszi le voksát.³² Az *Építő Ipar – Építő Művészet* gondolati egységiségét látva figyelemre méltó Pirovits Aladár 1932-es írása, mely tisztán gyakorlati, városépítészeti szemmel közelített a templomépítészethez.³³ Nem is maradt reflektálatlanul.³⁴ Egyes templom-pályázatok és építkezések is említésre kerültek a folyóiratban. A székesfehérvári Prohászka Ottokár-émléktemplom pályázata apropóján 1929-ben a lapban Magyar Vilmos értekezett a katolikus templomok ideális (értsd: a 19. századi historizmus szellemében fogant) alapformájáról.³⁵ A Prohászka-émléktemplom pályázatáról a *Tér és Forma* is hírt adott, bemutatva nem az összes pályamunkát, de azokat, melyeket művészileg jelesebbnek ítélt (válogatását a bírálóbizottság döntésére adott burkolt kriti-

²⁸ Pirovits Aladár: A Boráros téri hídpályatervek és a zsűri ítélete művészi szempontból. 1930. szeptember 1. 133–135.; Pirovits Aladár: Tervpályázatok eredményének állandó mellőzése különös tekintettel a Boráros téri hídtervekre. 1930. november 15. 171–173.

²⁹ Rozinay István: Az Országház-híd. 1926. október 15. 153–154.; Rozinay István: A Batthyányi tér ügyéhez. 1932. július 1. 55.

³⁰ Magyar Vilmos: A modern katolikus templom. 1931. március 1. 38–39.; március 15. 44–46., április 1. 52–53.

³¹ Bierbauer Virgil: Könyv egy nagy templomépítő mesterről. Albert Bosslet: *Querschnitt durch sein Schaffen*. Hrsg. Richard Hoffmann. München 1931. *Tér és Forma*, 4. 1931. 270.

³² Ezt jelezte a szerkesztő irányadó írása már 1926-ból: Gondolatok a magyar templomépítő művészetéről. 1926. november 1. 161–162.

³³ Pirovits Aladár: Templomelhelyezés terve a városszabályozásban és a liturgia kívánalmai. 1932. január 1. 3–4.

³⁴ Rozinay István: Tereken álló középületek. Néhány megjegyzés Pirovits Aladár cikkére. 1932. február 1. 11–12.; Pirovits Aladár: Még néhány szó a templomelhelyezésről. 1932. március 1. 19. A vitának folytatása lett: Pirovits Aladár: Templomépítéset városkultúránkban. 1932. július 1. 51–53.; Magyar Vilmos: A templomépítéset városkultúránkban. 1932. augusztus 1. 58–61. [hozzászólás Pirovits Aladár írásához]; Fábián Gáspár: Epilógus a templomépítéset vitájához. 1932. szeptember 1. 70.

³⁵ Magyar Vilmos: Széljegyzetek a Prohászka emléktplom pályaterveire. A katolikus templom alapformája. 1929. augusztus 1. 113–115.

kának szánya): Árkay Aladár, Rimanóczy Gyula, Szabó Lóránd, Weichinger Károly terveit.³⁶ Hogy milyen problémák vannak a kortárs templomépítészet körül, azt épp e pályázat kapcsán érzékeltte Bierbauer. Nem meglepő, hogy kevéssel utóbb egy vitára gerjesztő írást publikált lapjában a kortárs templomépítészet tradicionális irányzatának zsákutcájáról, megmutatva a műfajban megjelenő újabb irányzatokat.³⁷

Tervpályázatoktól épületterveken át felépült alkotásokig

A majd' két évtized tervpályázatai közül messze nem szerepelt mindegyik a lap hasábjain – inkább azok, melyek a pályabírák, vagy pályázók személye miatt a folyóirat szempontjából különös figyelemre számíthattak. Ha pedig épülettípusok szerint vizsgáljuk a tervpályázatok, illetve az új épületek bemutatása kapcsán említésre kerülő műveket, megállapíthatjuk, hogy a tradicionális építészeti feladatok (városháza, színház, templom, iskola) kaptak hangsúlyt. Ez a tendenciózusság annak fényében feltűnő különösen, hogy 1922-ben a szerkesztő Fábián Gáspár lapjáról, „*mint az építészeti kultúra egyedüli zászlóhordozójá*”-ról írt.³⁸

Várostervezés mint épülettervek része – városházától zsinagógáig

Részint várostervezési, részint városrendezési kérdés volt 1915-ben (és azt követően) az új Városházára és környékére kiírt nyilvános pályázat, melynek kapcsán több írás is napvilágot látott a lapban. A tervkiírás és az elkészült pályamunkák körül polémiában a szakma részéről többen részt vettek.³⁹ Az 1915–1917-ben a lap hasábjain még komoly szakmai érvek támogatták a barokk városháza körút fele történő kibővítését – és már akkor felmerült a Városház utcai homlokzat kibontása a Főposta lebontása révén. Az 1920-as évek végére az eredeti koncepció idejétmúltnak látszott, Fábián Gáspár mellett maga Pirovits Aladár is a koncepció elhibázottságáról értekezett.⁴⁰ A kérdés megoldatlansága magában hordozta a terület kialakítására vonatkozó új koncepciókat, tervváltozatokat – melyek a második világháború miatt maradtak befejezetlenül.

Komolyabb vidéki városház építési tervpályázatok közül a mezőkövesdiről (1928) tudósított a lap. Lechner Jenő és Warga László „*Mezőkövesd, múltad kövesd*” (ritmusérzékről is tanúsko-

³⁶ Bierbauer Virgil: Prohászka Ottokár emléktemplom. *Tér és Forma* 2. 1929. 297–303. Miként erről a lap egy későbbi számában hírt adott, az *Erdélyi Helikon* is elismerően szólt a válogatott művek kritikájáról. Visszhangok: A Prohászka emléktemplom pályázatról szóló ismertetés a Helikonban. *Tér és Forma*, 2. 1929. 412. A templom építése (Fábián Gáspár tervei szerint) még ugyanabban az évben elkezdődött. Fábián Gáspár: A Prohászka Ottokár emléktemplom alapozása. 1929. november 15.; A Prohászka Ottokár emléktemplom. Fábián G. I. díjas kiviteli tervének modellje. 1930. január 1.: műmelléklet.

³⁷ Bierbauer Virgil: Templomépítés Magyarországon. *Tér és Forma*, 3. 1930. 216–219.

³⁸ Ld.: 12. jegyzet.

³⁹ Palóczy Antal: A budapesti Erzsébet-sugárút és az új városház. 1915. május 23. 123–124.; Szerkesztőség: A budapesti új városház elhelyezése. 1915. július 11. 165.; Palóczy Antal: Még egyszer az új városházának és környékének szabályozása. 1915. szeptember 5. 213–214.; Prokitsch [sic!] János: Budapest új városháza és az új Erzsébet-út. 1917. február 18. 38–40.; Palóczy Antal: A budapesti új városháznak helyszínrajzáról. 1917. március 18. 61–62.; Kertész K. Róbert: A budapesti új városház elhelyezése. 1917. október 28. 261–264.; Fábián Gáspár: Régi bűnök. 1917. november 4. 270–271.; Palóczy Antal: A budapesti új városház elhelyezése. 1917. december 2. 291–294.; Pirovits Aladár: A budapesti új városháza elhelyezése. 1917. december 16. 309.; Fábián Gábor [sic!]: Budapest új városházának legméltóbb helye. 1918. augusztus 21. p. 227., szeptember 1. 235–237. szeptember 11. 243–244.

⁴⁰ Fábián Gáspár: Kell-e új Városháza? 1929. június 1. 81–82.; Pirovits Aladár: Az Erzsébet sugárút terve alapján elhibázott. 1929. október 15. 145–147. – vö.: Kaffka Péter: Erzsébet út torkolata. *Tér és Forma* 2. 1929. 255–261.

dó) jellegű pályamunkája mellett Arvé A. Károly és Gerstenberger Ágoston tervét ismertette meg az olvasókkal.⁴¹ Érdemes ezzel összevetni a *Tér és Forma* ehhez képest komoly kritikát megfogalmazó írását.⁴² Ebben a szerző (Bierbauer Virgil) egyebek mellett rámutatott arra, hogy a felhívásban és a bírálatokban magyaros jelleget és madártávlatot kívántak. Ehhez képest, mint írta, a „magyaros” jelző használata finoman szólva nem differenciált, nincsen mögötte végiggondolt koncepció, helyette „rég kimúlt stílusok hullaházából életre támasztott empire-ben látják a magyarosságot [...] Találunk itt Lengyelországból importált pártázatos attikát, pávaszemeket, mézeskalácsos szívet, és egyéb tücsköt-bogarat. Nem tudják, hova kapjanak lelemény hiányában.” A pályázóknál hiányolta a létező helyi építési tradícióra való reflexiót. Bírálatát úgy összegzi, hogy magyarság helyett empire-t jutalmaztak, a madártávlatot, bár emlegették, az ilyen megfogalmazású terveket végül kizárták.

Korábbi előzmények után, az Erzsébet sugárút koncepciójának újragondolásával együtt 1928-ban ismét előkerült a Nemzeti Színház felépítésének kérdése. A lehetséges helyszíneket több írás is sorra vette a lapban.⁴³ Ekkor még leginkább az egykori Grassalkovich-telekkel számoltak – a koncepció részeként Kaffka Péter hatalmas kaput tervezett, mely a színházat a Rákóczi út másik oldalán álló házakkal kötötte volna össze.⁴⁴ Az 1930-as évek közepén, a Georgia-ház építését követően végleg elvetették a helyszínt.

Szintén egy épületből kiinduló, de várostervezési szempontokat is magába foglaló pályázat volt a Dohány utcai zsinagóga bővítésével kapcsolatos vállalkozás. Erről Pirovits adott értékelést – reflektálva Sós Aladár *Vállalkozók Lapjában* megjelent írására – cikkében a műemlékvédelmet a városfejlesztés akadályának tekinti: „Aki ezt a megoldást műemléki szempontból kifogásolja: nem halad a korszellemmel. [...] A műemlék védelme nem állhat a városfejlesztés előtt.”⁴⁵

Válogatott épülettípusok (ki)válogatott tervpályázatai

Egy-egy, templomra kiírt tervpályázat, vagy templomépítés részletes bemutatása kapcsán különösen látható a hagyományos építészeti feladatokat előnyben részesítő tendenciózusság. A Ferenc József jubileumi templom első pályázatának kritikáját Csécsy Andor (Dór álnéven) adja. Erre azonnal reflektál Magyar Vilmos *Kritika a kritikáról* alcímű írásában.⁴⁶ A második, 1927-es pályázaton nyertes Lechner Jenő-féle műről Gerevich Tibor publikált részletes ismertetést a lapban.⁴⁷ A monumentális alkotás felépülte után külön cikk foglalkozott a historikus külső mögött

⁴¹ Mezőkövesdi városháza tervpályázata. Lechner Jenő I díjas terve. 1928. március 1. 33.; Arvé A. Károly és Gerstenberger Ágoston I. díjas [sic!] terve. 1928. március 15. 41.

⁴² „Magyaros” [Bierbauer Virgil?]: Madártávlát. *Tér és Forma*, 1. 1928.

⁴³ Plete Ferenc: Hol épüljön fel az új Nemzeti Színház? 1928. június 1. 82–83.; Balázs Géza: Hol épüljön az új Nemzeti Színház? 1928. június 15. 92.; Pirovits Aladár: Az új Nemzeti Színház. 1928. július 1. 100–101.; Rozinay István: Hol épüljön az új Nemzeti Színház? Hozzászólás. 1928. július 15. 109.; Balázs Gyula: A régi Nemzeti Színház telkeinek beépítése. 1928. augusztus 1. 117–118.

⁴⁴ Pirovits Aladár: Az új Nemzeti Színház és a Rákóczi út áthidalása. 1929. január 15. 9–11.; Kaffka Péter: Rákóczi út áthidalása. *Tér és Forma*, 1. 1928. 289–292.

⁴⁵ Pirovits Aladár: A Dohány utcai zsidótemplom mint műemlék és a körülötte folyó építkezések városszabályozási szempontból. 1931. szeptember 1. 132–133. A tervpályázatról többek között a *Tér és Forma* is beszámolt: Pesti izraelita hitközség Dohány utcai építkezése. *Tér és Forma*, 4. 1931. 11–12. 335–342.

⁴⁶ Dór [Csécsy Andor]: A budapesti Ferenc József jubileumi templom pályatervei. 1914. február 22. 73–74., március 1. 83–87.; Magyar Vilmos: A Ferenc József jubileumi templom pályatervei. *Kritika – a kritikáról*. 1914. március 8. 95–96.

⁴⁷ Gerevich Tibor: A budapesti Ferenc József-fogadalmi templom. 1928. április 1. 49–50.

rejlő modern anyagokkal és szerkezettel.⁴⁸ Templomokra kiírt pályázatok közül kettőt említek: a mohácsi fogadalmi templomét és a Regnum Marianumét. Az előbbihez Rados Jenő, valamint Bogdánffy Géza – Gerlőczy Gedeon pályatervét mutatta be a lap. A nagyra törő templomtervek feltűnő közös sajátossága a Szentkorona formáját imitáló kupolakialakítás.⁴⁹ Az utóbbi pályázat kapcsán a kiviteli megbízást elnyerő Kotsis Iván-féle terv mellett egyetlen további pályamunkát ismerhettek meg a lap olvasói: Fábián Gáspárét.⁵⁰ Több megvalósult templomot is bemutattott a folyóirat, ezek között Fábián Gáspáréi is megtalálhatók: a pécsi Pius (Jézus Szíve)-templom, a felsőgödi r. k. templom, a balatonfüredi r. k. templom, a külső ferencvárosi plébániatemplom, a Szondy utcai plébániatemplom, a Haller téri plébániatemplom, a badacsonytomaji r. k. templom.⁵¹ A főszerkesztő munkáin túl további historizáló formálású templomoknak is helyet adott a lap: Kotsis Iván, Foerk Ernő, Petrovác Gyula és Kapusztá Gusztáv alkotásainak.⁵² Ezeknek a műveknek és Wälder Gyula az előbbieknél reflektáltabb lágymányosi ciszterci gimnáziumának és templomának közös jellemzője, hogy egyaránt a történeti stílusok felújításának jegyében születtek.⁵³

A zsinagógaépítés, melynek intenzitása a századfordulón és a 20. sz. első két évtizedében volt a legnagyobb, a vizsgált időszakban egy fővárosi pályázat kapcsán került szóba a lapban: 1914-ben a budai Zsigmond utcai zsinagóga kapcsán a pályázatról szóló bírálat és arra adott válasz jelent meg.⁵⁴

A lapban feltűnően nagyszámú iskolaépítési akcióról, iskolaavatásról számoltak be. Több példa illusztrálja a (részben a Trianoni határokon túlra került) kistelepülések még a háború előtt megkezdődött iskolaépítési hullámának háború alatt megvalósult újabb állomásait: Sváb Gyula és Fábián Gáspár tervei Olasztelken, Seregházán, Dicsőszentmártonban, Németbogsánon, Nagymaroson.⁵⁵ Az új budapesti elemi iskolák nagy száma is tükröződik a lapban közölt gyakori beszámolókból, ismertetésekből.⁵⁶ Középfokú iskolák bemutatásánál szintén az *Építő Ipar – Építő Mű-*

⁴⁸ Baczó Andor: A Rezső-téri Ferenc József emléktemplom vasbeton szerkezete. 55. 1931. november 1. 148–149.

⁴⁹ A mohácsi fogadalmi templom tervpályázata. Melléklet az 1925. március 15-i számhoz.

⁵⁰ Regnum Marianum egyházközség plébániatemplomának terve. Kotsis Iván pályaterve. 1925. év melléklete. Fábián Gáspár pályaterve. 1925. február 15. 23.

⁵¹ Pécs, Jezsuita templom terve. Fábián Gáspár terve. 1927. október 1. 145., 1929. április 1-ei szám melléklete; A pécsi Pius-templom. Fábián Gáspár terve. 1927. október 15. 155.; Fábián Gáspár: A felső-gödi rk. templom rajza. 1923. július 1. 85.; A balatonfüredi rk. templom – Fábián Gáspár terve. 1925. április 15. 53.; Fábián Gáspár: Budapest–külsőferencvárosi plébániatemplom. 1930. október 15. 155.; Fábián Gáspár: VI. Szondy utcai r. kath. plébániatemplom. A főhomlokzat részlete. Melléklet az 1931. október 1-ei számhoz; Fábián Gáspár: Haller téri plébániatemplom. 1932. január 1-ei szám melléklete; Fábián Gáspár – Leszkovszky György: A badacsonytomaji rk. templom terve és festési terve. 1932. május 1-ei szám melléklete.

⁵² Pestlőrinci r. kat. plébániatemplom. (Kapusztá Gusztáv – Frankovits István). 1925. július 1-ei szám melléklete; Zalaegerszeg r. kat. plébániatemplom. Kotsis Iván terve [megvalósult] 1925. július 15-ei szám melléklete; A csikeriai rk. templom. Petrovác Gyula műve. 1929. június 1. 85.; Foerk Ernő: A Budapest–Törökőri templom. 1930. augusztus 15. 123.; Foerk Ernő: A Budapest–Tripoliszi plébániatemplom belső képe. 1930. szeptember 1. 131.

⁵³ Wälder Gyula – Radó Sándor: Az épülő budai cisztercita gimnázium látképe. 1927. november 15. 169.; A budai cisztercita gimnázium. 1929. október 1. 138–139.

⁵⁴ S. M.: A budai zsidótemplom tervpályázata. 1914. március 22. 117–120.; Porgesz József: A budai izr. templom tervpályázatához. (S. M. úrnak) 1914. március 29. 133–134.

⁵⁵ Dór [Csécsy Andor]: Új „magyar” népiskolák. 1914. január 18. 21–25.; Fábián Gáspár: Az óbébai elemi iskola. 1914. január 18. 31.

⁵⁶ A fiatalon elhunyt építész, Schmidt Gyula egyik kiemelkedő alkotásaként említik meg a Dembinszky utcai elemi iskolát. Kó. [Kabdebó Gyula]: Schmidt Gyula. 1915. április 25. 97–98.; Budapest új elemi iskoláiról sorozatban számolt be a lap 1911 és 1915 között. Korszakunk előtt bemutatásra került itt Kauser József Váci úti elemi iskolája (1911. 6. sz.); Rerrich Béla Gömb utcai iskolája (1911. 19., 20., 21. sz.); Szöllősy Aurél és Kauser Andor Márvány utcai iskolája (1912. 36, 37. sz.); Balázs Ernő Lehel utcai iskolája (1912. 38., 39. sz.); Sándy Gyula és Orbán Ferenc Fehérvári úti iskolája (1912. 46., 47., 48. sz.). Az utolsó rész: Budapest új iskolái. 1915. szeptember 12. 219–221.

vészet építészeti orientációja volt a szelekció szempontja. Többek között Hütl Dezső, Fábián Gáspár, Wälder Gyula és Kapusztá Gusztáv munkái kerültek a lapban publikálásra.⁵⁷ A Notre Dame de Sion épülő budai rendháza benne leánylíceummal és kápolnával (Reischl Gusztáv műve) egész oldalas képet kapott.⁵⁸

Az építés lehetőségei és lehetetlenségei

Az építés és az építőanyagok kérdése – a maga egzisztenciális vetületével – az első világháború után került előtérbe, és hosszú évekre állandósult probléma maradt. Az építkezések számának a háború előtt már tapasztalható mérséklődése a háború alatt folytatódott. 1918 után Európa szerte is éveken át alig volt látható építőtevékenység. Az itthoni pangással kapcsolatos gondokról, azok orvoslásáról hosszan olvashatunk a lapban. Az építésügyi szabályzat és a készülő építőipari törvény erre kívánt védelmet adni.⁵⁹ Az építkezések rentábilisabbá tételére való törekvés kapcsán szükségessé vált az egyes ház- és lakástípusok ilyen szempontú összehasonlítása. A tö-

⁵⁷ [Hütl Dezső:] Budapest mesterutcai felső kereskedelmi iskolája. 1915. április 11. 85–86.; Fábián Gáspár: Modern középiskolák és a Jászapátiában épült kir. kath. főgymnasium. 1916. június 25. 153–155., július 2. 159–160., július 9. 165–166.; A pestszent-lőrinci polgári iskola terve, I. díj: Kapusztá Gusztáv. 1926. június 15-i szám melléklete; Wälder Gyula – Radó Sándor: Az épülő budai cisztercita gimnázium lát képe. 1927. november 15. 169.; A budai cisztercita gimnázium. 1929. október 1. 138–139.; A Székesfehérvári Ferenc József Nőnevelde új zárdaiskolája. Terv: Fábián Gáspár. 1927. március 15-i szám melléklete; A pécsi Szent Mór Kollégium és Katolikus Tanárképző Intézet. Terv: Fábián Gáspár és Pilch Andor. 1928. július 1. 99.; A pozsonyi egyetem épületeinek elhelyezése. 1917. január 14. 7–8., január 21. 13–14., január 28. 19–20., 1917. február 4. 26–27., 1917. február 11. 31–33.; [Hütl Dezső:] A piaristák budapesti építkezése. 1918. október 20. 275–276., 1918. október 27. 283–286., 1918. november 3. 291–293., november 10. 299–300., november 17. 307–308., november 24. 315–317., december 1. 323., december 8. 331., december 15. 339–342., december 22. 347., 348., december 29. 355., 356., 357.; Balázs Gyula: A piaristák épülete és a Petőfi tér. 1929. június 15. 89–90.

⁵⁸ A Notre Dame de Sion apácarend Sashegyen épülő rendházának madártávlati képe. Reischl Gusztáv. 1930. április 15-i szám melléklete.

⁵⁹ A budapesti építésügyi szabályokról. 1917. december 9. 297–300., december 16. 303–305.; Fábián Gáspár: A budapesti építésügyi szabályzat revíziója. 1918. január 6. 3–4.; Palóczy Antal: Az építésügyi szabályzatok kérdéséhez. 1918. január 20. 19., január 27. 28–29., február 10. 45–46., február 17. 52–53., február 24. 60–61.; Pisszer János: A budapesti építésügyi szabályokról. 1918. június 11. 173–174.; A lakásépítés előmozdításáról sz. törvénycikk. 1922. január 15. 2.; Fábián Gáspár: A Közmunkák Tanácsa és az Építésügyi Szabályzat. 1926. július 1. 105–106.; Az Építésügyi szabályzat módosítása. 1926. július 1. 106–107., július 15. 114–115.; Fridrich Géza: Az építőipari törvény fejlődése 50 év alatt. 1926. január 1–15. 13–14.; Magyar Vilmos: Harc az építőipari törvényjavaslat körül. 1926. január 1–15. 15–17., február 1. 25–27.; Mann Mihály: Az „Építőipari törvény” tervezetről. 1926. február 1. 27–28., február 15. p. 34–36., 1926. március 1. 42–43.; Dór [Csécsy Andor]: Az építési díjszabásról. 1926. március 15. 49–51.; A Műegyetem állásfoglalása az építőipar törvénytervezetével szemben. 1926. május 15. 82–83.; Nagy Márton: Milyen legyen az új építőipari törvény? 1931. július 1. 99–101.

mege (szociális) lakásépítés azonban csak az 1930-as években indult meg.⁶⁰ A házépítés növekvő igénye a készházak tervezését vetette fel.⁶¹

Az építkezések háború utáni újraindulása során ismét előkerült – 1918-as bevezetésének körülményei miatt ellenérzéssel kísért – a telekértékkadó intézménye. A piac által meghatározott, egy erre létrehozott hivatal által nyilvántartott telekérték lett az alapja a tulajdonosra kivetett adónak. Ennek működőképességéről (az újonnan szerkesztővé avanzsált Fábián Gáspár aktív részvételével) vita folyt a lap hasábjain.⁶² És nem csak a lapban. A *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet* a MÉMOSz (Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége) felvetésére megfogalmazta véleményét a kérdésről, ám végül „tekintettel a Szövetség kommunizmus alatti szerepére” a választást az Egylet választmánya megtagadta.⁶³

Az építési ipar pangása, majd a lassan meginduló építkezések részbeni szabályozatlansága feszültségeket teremtett a szakmán belül.⁶⁴ Ezek a feszültségek a *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyében* és az *Építő Ipar – Építő Művészetben* különösképpen érzékelhetőek voltak.⁶⁵ Ehhez a szabályozatlansághoz a tervező építész szellemi terméke díjazásának tisztázatlansága is hozzá járult.⁶⁶

⁶⁰ K. E. dr: A budapesti bérházak rentabilitása. 1917. január 28. 21–22.; Bródy Ernő: A budapesti lakáskérdés. 1917. április 22. 91–95.; Katona Fülöp: Családi ház vagy bérház c. előadása. 1918. április 14. 117.; Lippay Béla: Mintaszerű várospolitikai a lakáskérdés megoldásában. 1918. június 1. 163–165., június 11. 172–173.; Szöllősy Aurél: Kislakások és szükséglakások. 1919. január 5. 4–6., január 12. 12–13.; Petrovácz Gyula: A lakásépítés problémája. 1921. augusztus 15. 104–105.; Csécsy Andor: Lakáshiány – munkanélküliség. 1921. szeptember 1. 111–112.; Medgyaszay István: A lakásépítés életre keltése. 1921. október 1. 123–124., november 1. 137–138.; Cs.: Reflexiók a lakáskérdéshez. 1921. december 15. 160.; Jakabffy Zoltán: A lakáskérdéshez. 1922. április 1. 47–48.; Wannenmacher Fábián: A lakástermelés problémája. 1922. április 15. 56., május 1. 66–67.; Cs.: A lakáskérdés megoldása. 1922. április 15. 57–58. [Petricsevich Horváth Emil népjóléti államtitkár előadása]; Látzay-Fritz Oszkár: Lakáskérdés és az építkezés. 1923. február 15. 23., március 1. 29–30.; Csécsy Andor: A lakásprobléma. 1923. május 1. 58., május 15. 65–66., július 1. 86–87.; Cs.: Lakáskérdés és közegészségügy. 1925. július 1. 79–80.; Cs.: A lakáskérdéshez. 1927. január 15. 11–12.

⁶¹ Dór [Csécsy Andor]: Kész-ház vételek. 1924. szeptember 10. 73–74.; Látzay-Fritz Oszkár: Az első házgyár. 1925. március 1. 31–34.

⁶² Pikler J. Gyula: A telekértékkadó, különös tekintettel az építő iparra. 1916. március 26. 73–74.; Fábián Gáspár: A telekértékkadó eltörléséhez. 1921. augusztus 1. 97–99.; Sós Aladár: A telekértékkadó kérdéséhez. 1921. augusztus 15. 105–106.; Fábián Gáspár: Válasz Sós Aladárnak. 1921. augusztus 15. 106.; H. I. [Hoffer Imre]: Megint a telekértékkadó. 1924. november 15. 104–105.

⁶³ A telekértékkadó kérdése a Magyar Mérnök és Építész Egyletben. A Magyarországi Építőmunkások Orsz. Szövetségének. 1922. február 15. 23–24.

⁶⁴ Arról volt szó, hogy a magánépítkezések egy része nem az állami, vagy fővárosi alkalmazásban lévő építésszek kezébe került, ez azonban az Egyletnek természetesen nem állt érdekében. Elindult ezen a téren egy olyan folyamat, mely ellentétes volt többek kívánságával, hogy ti. közszolgálatban álló mérnökök, mint bizonyított, és mint „fegyelmi szolgálati esküvel bíró” emberek kapják a megbízásokat. Id. Petrovácz Gyula, építész, törvényhatósági bizottsági tag felszólalása az országgyűlésben. 1932. július 11. *Tér és Forma*, 5. 1932. 271.

⁶⁵ Dór [Csécsy Andor]: Kontárok munkában. 1923. január 15. 9.; Dór [Csécsy Andor]: A kontárok ellen. 1923. február 15. 24.; Bényi János (kőműves): Egy-két szó a „Kontárok ellen” c. cikkhez. 1923. március 15. 38.; Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara: Az építőipari jogkör szabályozása. 1923. április 1. 43–44.; Dór [Csécsy Andor]: Valörök és nonvalörök. 1923. szeptember 1. 105–106.; Fábián Gáspár: Burjánzik a kontárkodás. 1925. május 15. 67–68.; Orbán Béla: Az építőipari jogosultság. 1925. július 1. 86–87.; Spektator: Tiltakozunk! (A cikk az építész kar nagy részének felfogását világítja meg. Hozzászólás céljából közöljük.) 1930. augusztus 1.

⁶⁶ Pisszer János: Terv és költségvetés díjtalan. 1927. július 15. 105–106.; A mérnöki munkák díjszabása. A m. kir. kereskedelemügyi miniszternek 93.292/1928. számú rendelete. 1928. július 15-i szám melléklete; Fábián Gáspár: Az új díjszabás. 1928. augusztus 1. 115–116.; Fábián Gáspár: A tervező építész védelme. Hozzászólás az új díjszabáshoz. 1928. szeptember 1. 131–132.; K. Császár Ferenc interpellációja a tervező építésszek érdekében. 1928. október 1. 140–141.; Pisszer János: Ingyen tervezés. 1929. december 15. 179–180.; Pisszer János: Érvénytelen-e az árendedményes ajánlat. 1930. június 1.; Architektus: A tisztelendő díj illetéke. 1931. április 1. 51–52.

Építészek és építőmesterek különválása

Az építész megbízási lehetőségeinek változásától és az építési piac bővülésének folyamatától nem volt független a szakma újabb (a 19. századi előzmények után figyelemre méltó) öndefiniáló tevékenysége. Az ez irányú, 1917/18-ban induló és kisebb megszakításokkal az 1920-as évek végéig tartó aktivitást meghatározó mértékben elhatárolódások kísérték. Ezzel szükségszerűen nagymértékű szervezet (át)alakítás, megszüntetés, létrehozás járt együtt. A folyamatot részletesen nyomon lehet követni az *Építő Ipar – Építő Művészet* oldalain. A problémafelvetést a felelős szerkesztő, Mihályfi József adta meg (a reakció sem maradt el).⁶⁷ Ennek fényében az első (gyenge) próbálkozást a szakma kettéválasztására 1918 januárjában a *Mérnökegylet* még határozottan lesöpörte az asztalról: „Micsoda jogon beszélhetnek a mérnöki kar nevében. A mérnöki kar még nem jutott annyira, hogy ilyen szervezkedésre szorulna.”⁶⁸ Ám bő egy hónappal később az Egylet mű- és középítési szakosztályának tagjai építési és építőmesteri tagok szerint kettévált. A kérdés tulajdonképpen megoldhatatlanságára nem az okleveles építészek mellé álló Fábián Gáspár, de a nagy tekintélyű Ney Béla hívta fel a figyelmet.⁶⁹ Igen tanulságos kettejük levélváltása a témában. A probléma nem meglepő módon további hullámokat kavart. A szakmák különválását újabb szervezetek létrehozása megerősítette (*Mérnöki Kamara, Magyar Mérnök és Építész Tanács, Építészek Országos Egyesülete, Magyar Építőmesterek Egyesülete*).⁷⁰

Az építésszakma, sőt az egész mérnöktársadalom kiemelkedő eseménye volt az 1930-ban Budapesten rendezett nemzetközi építészkongresszus. A több napon át tartó előadásokat építészeti kiállítás és tanulmányi kirándulások kísérték. Az *Építő Ipar – Építő Művészetben* Magyar Vilmos részletes beszámolót közölt az eseményről.⁷¹ Tanulságos ennek kapcsán nekirohanása Bierbauer Virgilnek. Szükségesnek tartott írásbeli elégtételt venni rajta, aki, mint az *Est lapok* tudósítója, és mint a *Tér és Forma* szerkesztője volt jelen a kongresszuson⁷² és kettejük közti folyosói beszélgetésben megkérdőjelezte Magyar cikkeinek eredetiségét.⁷³

⁶⁷ Mihályfi József: „Magas – mély”. 1916. november 5. 268–269.; Pisszer János: Se nem „magas” – se nem „mély”. 1916. december 3. 295–296.

⁶⁸ Mérnökök szervezkedése. 1918. január 6. 6.

⁶⁹ Okleveles Magyar Építészek Egyesülete. 1918. március 10. 78.; Fábián Gáspár: Az okleveles építészek szervezkedéséhez. 1918. április 7. 110.; Ney Béla: Okleveles építészek 1918. április 21. 123–124.; A külön válás. 1918. április 14. 117., 1918. április 21. 126.; Fábián Gáspár: Magyar építész kultúra. 1918. május 5. 141–142., május 12. 150–151. Ney Béla: Még néhány szó az okleveles építészek kérdéséhez. 1918. május 21. 156–157.; Molnár Sándor: Okleveles Magyar Építészek Egyesülete. 1918. június 1. 165.

⁷⁰ Magyar Építőmesterek Egyesülete: A mérnöki kamara ellen. 1918. október 1. 261.; A Magyar Építő Tanács megalakulása. 1918. november 17. 310.; Okleveles Építészek Egyesülete. 1919. április 20. 104.; Fábián Gáspár: A mérnöki kamaráról. 1923. május 1. 57–58.; Fábián Gáspár: A Mérnöki Kamara. 1924. március 15. 25.; A Magyar Mérnöki Kamara megalakulása. 1924. március 15. 26.; Fábián Gáspár: Tömrőlnek a tervező építészek. 1927. május. 1. 65–66.; Több építési vállalkozó: Szervezkednek a tervező építészek! 1927. május 15. 75.

⁷¹ A XI. [sic! valójában XII.] Nemzetközi Építészkongresszus. 1929. június 15.) p. 91–92. július 1. 99–100.; Rerrich Béla: Nemzetközi építészkongresszus Budapesten. (szeptember 7–14 között.). Nemzetközi építészeti tervek kiállítás. 1930. január 15. 9–11.; Magyar Vilmos: XII. Nemzetközi építészeti kongresszusról. I. Fritz Höger – A magyar Höger. 1930. október 1. 148–149.; II. Újabb német építőművészet. október. 15. 158.; II. Újabb német építőművészet. German Bestelmeyer müncheni prof előadása. november 1. 166–168.; III. Architectura. november 15. 173–175.; IV. Külföldi államok az építészek nemzetközi tervek kiállításán. december 15. 89–191.; V. Magyarország az építészek nemzetközi tervek kiállításán. 1931. január 15. 12–14.; VI. Magyar nemzeti és népies építészek, ahogy a németek csinálták. február 1. 20–22.; VII. Tanulmányok, amelyek kritikának is beillenek. 1931. február 15. 29–30.; Bardón Alfréd: A XII. Nemzetközi Építész kiállítás visszhangja az olasz sajtóban. 1931. április 15. 62–63.

⁷² Bierbauer Virgil: A XII. nemzetközi építészkongresszus 1930-ban Budapesten. *Tér és Forma*, 2. 1929. 370–372.

⁷³ Magyar Vilmos: A magam ügyében. Nyílt levél dr. Bierbauer Virgilhez. 1931. január 1. 7–8.

Építészettörténet, műemlékvédelem – ahogy az Építő Ipar – Építő Művészet látta

A folyóirat, mint építészeti szaklap építészettörténeti tárgyú írásokat is közölt, részint állandó munkatársak, részint alkalmi szerzőtársak tollából. A régi művészet (a gótika, a reneszánsz és barokk) köréből vett témák folyamatosan jelentek meg, akár általános összefoglalások, könyvismertetések révén, akár konkrét műemlékek bemutatása keretében. Kotsis Iván és Magyar Vilmos reneszánsz építészetről, valamint Lux Kálmánnak a Mátyás kori budai várpalotáról szóló kötetét a lap részletesen ismertette.⁷⁴ Buda középkori műemlékei több írásnak a témája volt.⁷⁵ Lechner Jenő világháború előtti anyagait 1914/1915-ben friss információkkal kiegészítve Észak-Ausztriától Csehországon át Sziléziáig terjedő vidék reneszánsz emlékeit egész sorozatokban mutatta be.⁷⁶ (Figyelemre méltó már csak azért is, minthogy a felvonultatott emléktanyag egy része ma már nem áll.) Szepesség és Erdély műemlékei szintén bemutatásra kerültek a lap hasábjain.⁷⁷ Fábián Gáspár Székesfehérvár és Pécs műemlékeinek ismertetése mellett a nagytétényi kastélynak szentelt egy-egy írást.⁷⁸ Csányi Károly a fertődi Esterházy-kastélyt, Möller István saját restaurálási tapasztalatai alapján az ócsai és a zsámbéki templomot mutatta be az olvasóknak.⁷⁹

Történetileg a legérdekesebbek a lapnak a kortárs építészetről vallott felfogását tükröző írások. Innen nézve tanulságos Kertész K Róbertnek a nemzeti építőművészetről szóló írása 1916-ból, mely egyfajta programadó cikk (tulajdonképpen válasz Otto Wagner *Baukunst unserer Zeit*-jére).⁸⁰ Ebben az osztrák és a magyar történelem különbözőségének hangsúlyozásán túl vázolta a nemzeti építőművészek feladatát. Ennek részeként különösen fontosnak tartotta a nemzeti múlt ismeretét, a műemlékek részletes feltárását, és rendszerezését, a népművészet formakincsének inspiráló erejét. Ebből következhet véleménye szerint az ifjabb nemzedék nemzeti irányú oktatása, nevelése. A program összecseng a szerző későbbi, a korszerű nemzeti építészetről szóló írásaival. Ney Bélának a nemzeti építőművészet mibenlétéről szóló írása feltűnő módon reflexió nélkül maradt a lap hasábjain.⁸¹

⁷⁴ Palóczy Antal: A klasszikus és reneszánsz építőművészet formái. [Magyar Vilmos könyvéről] 1918. október 11. 267.; Fábián Gáspár „Az olasz renaissance építőművészet alaktana” [Kotsis Iván könyvéről] 1919. február 16. 51–52.; K Császár Ferenc: A budai várpalota Mátyás király korában. [Lux Kálmán könyvéről] 1921. május 1. 55–56.; „Az olasz renaissance építő művészet formaképzése, homlokzati és téralakításai”. [Kotsis Iván könyvéről] 1921. május 15. 63–64.

⁷⁵ Ney Ákos: A budai Várról. 1917. május 13. 116–117.; A budavári Szt Miklós templom. 1916. október 8. 243.; Lux Kálmán: A budavári Szent Miklós torony. 1925. március 15. 41.

⁷⁶ Lechner Jenő: A pártázatos renaissance építés a német császárság keleti határterületein. 1915. október 3. 239–241., október 10. 245–246., október 17. 254–256., október 24. 262–265.; Lechner Jenő: A pártázatos renaissance építés Csehországban és a morva őrgrofságban. 1915. november 7. 78–281., november 14. 285–288., 4 november 21. 293–295., november 28. 302–303.; Lechner Jenő: A pártázatos renaissance építés Sziléziában. 39. 1915. december 5. 307–309., december 12. 314–316.

⁷⁷ Pfinn József: A Szepesség műemlékei. 1918. augusztus 1. 212–213., augusztus 11. 220–221., augusztus 21. 227., szeptember 1. 235, 236.; Lechner Jenő: Renaissance építési emlékek Szamosújvárott. 1916. december 17. 305–308., december 24. 311–314., december 31. 317–321.; Ambrózy Ágoston: Az aranyosmedgyesi vár. 1918. december 29. 355–357.

⁷⁸ Fábián Gáspár: Pécs régebbi és újabb monumentumai. 1916. december 3. 293–294., december 10. 301–302.; Fábián Gáspár: Székesfehérvár építő művészeti emlékei. 1918. június 21. 179–180.; Fábián Gáspár: Vidéki kastélyaink. 1924. augusztus 1. 61–62.

⁷⁹ Csányi Károly: Eszterháza. 1928. október 15. 148.; Möller István: A zsámbéki templom. 1921. június 1. 69–71.; Möller István: Az ócsai templom. 1921. november 15. 144–146., december 1. 153–154.

⁸⁰ Kertész K. Róbert: A nemzeti építő művészetről. 1916. május 28. 131–132., június 4. 137–138.

⁸¹ Ney Béla: Nemzeti építőművészet és stílus. 1917. június 10. 41–143., június 17. 147–150.

A modern művészetről, modern építészeiről, azok értelmezéséről, értékeléséről szóló írások már 1915-től megjelentek a lapban,⁸² és 1919-ben Ligeti Pál két írását is publikálta itt a társadalmi változások művészeti (építészeti) változásokat generáló hatásáról.⁸³

A modern építészeiről szóló, sokszor polemikus írások igazán gyakorivá (összhangban a szakmai közéletben tapasztalható hangsúlyeltolódásokkal) 1927/28-tól váltak. Az első ilyen témájú cikkek tárgyilagosan vázolták a stílus jellemzőit, jeles külföldi képviselőit.⁸⁴ 1928 őszén a *Mérnökegyelet*ben többhetes vita kezdődött a modern építészeiről. Az itt felvetett kérdésekre ki-ki beállítottságának megfelelően reagált. A lapot olvasva a nézetek egy szeletével találkozhatunk, bíráló, az irányzat létezésének megkérdőjelezéséről szóló cikkek formájában.⁸⁵ 1928 decemberében nem csak az *Egylet* összejövetelein részt vevők, de a lapot olvasó, érdeklődő nagyközönség is értesülhetett a modernnek és a „konzervatívok” közti vitáról és a polarizálódásról magáról. Az alaphangot Fábíán Gáspár ütötte meg a modern építészeiről szóló első nagyobb írásával, melyre Bierbauer Virgil a *Tér és Forma* hasábjain reagált.⁸⁶ Bierbauer ebben a cikkében mellesleg a modern művészet programját is megadta: „*Mi maiak (a szecesszióval ellentétben) nem akarunk stílust teremteni. Mai anyagokkal, mai szerkezetekkel minél jobbat. A gótikus mesterek sem keresték tudatosan a gótikus stílust – mi sem.*” Ezt követte az utak végleges elválását rögzítő Fábíán Gáspár-cikk (mely tulajdonképpen reflexió Bierbauer egyletbeli, a modern építészeiről szóló előadására).⁸⁷ Itt olyan megállapítások hangzottak el, melyek az ekkor kikristályosodó táborok retorikai eszköztárának részévé váltak. Fábíán mellett Magyar Vilmos, S. Hoffer Imre, Rozinay István publikáltak a modern művészettől elhatárolódó írásokat a folyóiratban.⁸⁸ Fábíán abbéli igyekezete, hogy lapját a modern művészettől minél inkább elszigetelje –sikeresen megvalósult.⁸⁹ Rakovszky Ivánnak, volt belügyminiszternek, aki akkor épp a *Fővárosi Közmunkák Tanácsának* elnöke volt, és Ybl Ervinnek az irányzatok közti kiegyensúlyozó írásait is elutasította, és fő mintaképének, Klebelsbergnek a mérleg szerepét sem volt hajlandó elfogadni. Az *Építő Ipar – Építő Művészet* modern művészetről szóló szövegei között a ritka, üdítő kivételek közé tartozik Kiss Dezső írása a frankfurti nemzetközi modern építészeti kongresszusról és ifj. Masirevich Györgyről.⁹⁰

⁸² Ezek közül különösen figyelemre méltó Bodányi Ödön értékelése, aki a lipcsei építőipari kiállítás kapcsán írt a művészeti stílusok változásának szükségszerűségéről, ám modern művészetről lesújtó a véleménye: „*a józan ésszel ellenkező szecessios, kubista és futurista dolgok a jó ízléssel nem férnek össze.*” Bodányi Ödön: A lipcsei építőipari kiállítás tanulságai (Folytatás). 1915. június 13. 142–144.

⁸³ Ligeti Pál: A világháború és az új stílusra való törekvésünk. 1919. január 26. 27–30.; Ligeti Pál: A művészeti és társadalmi fejlődés párhuzamosságának törvényszerűségéről. 1919. március 27. 91–92., április 20. 99–100., 1919. május 4. 109–110.

⁸⁴ Cs.: Árkay Aladár: A modern stílus kialakulása. 1926. február 15. 33–34.; K. J [Komor János]: Szélgjegyzetek egy érdekes előadáshoz. 1927. június 1. 83–84.

⁸⁵ Magyar Vilmos: Világok harca. 1928. december 15. 181–183.; Cs.: Szélgjegyzetek. 1928. december 15. 183–184. [Wälder Gyula mérnökegyletbeli felszólalása kapcsán a mai építészeiről]

⁸⁶ Fábíán Gáspár: Modernista stílustörekvések. 1928. december 1. 173–174.; Bierbauer Virgil: Válasz az Építő Ipar, Építő művészet szerkesztőjének. *Tér és Forma*, 1. 1928. 311–312.

⁸⁷ [Fábíán Gáspár:] Alea iacta est. I–II. 1929. január 15. 11–12., 1929. február 1. 18–19.

⁸⁸ Magyar Vilmos: Musica Solemnis. 1929. április 1. 49–50.; Magyar Vilmos: Új kultúra felé. 1930. június 15. 91–93.; S. H. I. [S. Hoffer Imre]: Hozzászólás a modern építészet kérdéséhez. 1930. december 1. 180–181.; S. H. I. [S. Hoffer Imre]: Kie a jövő? 1932. május 1. 33–34.; S. H. I. [S. Hoffer Imre]: Művészet és terror! 1932. június 1. 41–42.; Rozinay István: A jazz stílus. 1931. április 1. 53–54. Rozinay itt nagyon határozottan nekimegy a moderneknek: „*A legunalmasabb ízléstelenség, a lélek nélküli sívár sablonszerűség netovábbja, az építőművészet halála. [...] Meg vagyok róla győződve, hogy még gyorsabban, mint a szecesszió, el fog tűnni ez a mai modernnek nevezett kalitkastílus. Elgondolni is szörnyű, hogy nézne ki így egy világváros.*” De, úgy tűnik, elkésett. Ez utóbbi írással vitába száll Magyar Vilmos: Jazz stílus? című cikkében 1931. május 15. 75–76. Mint írja, Rozinay szerinte elvetette a súlykot.

⁸⁹ Fábíán Gáspár: Újból előtérbe került a modern építészet kérdése. 1929. október 15. 148–149. Erre reflektált Bierbauer Végre! *Tér és Forma*, 2. 1929. 419–421. és Fábíán Gáspár contra modern építészet. *Tér és Forma*, 2. 1929. 435. című írásában.

⁹⁰ Kiss Dezső: A modern irány és a fiatalok. 1929. december 15. 177–178.

Hogy kerül a politika egy szaklapba?

A folyóirat tartalmában és szerepében bekövetkezett, eddig jelzett változások mellé társul az aktuális politikához való viszony megjelenése és annak változásai. 1914 előtt lapunk elődjében a napi politika szinte egyáltalán nem volt jelen. A világháború volt tulajdonképpen az első, amely a napi hírek és a hosszabb tárcák témájává emelte a politikai eseményeket. A háború egyébiránt szakmai kérdéseket feszegető írásokat is invokált. Egyik ezek közül a keleti hadszínterek elpusztított falvai újjáépítésének kérdése.⁹¹ A politikai tartalmú írások további része aktuálpolitikai (várospolitikai) eseményekre vonatkozó reflexiók, melyek egyúttal a politikai preferenciák jelzésére is szolgáltak. Ide tartoznak az 1918-as koronázásra, az 1918/1919-es eseményekre, Trianonra vonatkozó szerkesztőségi írások.⁹² De ide sorolhatók a kinevezésekkel (Klebensberg Kunó, Vass József, Bercel Jenő) kapcsolatos cikkek,⁹³ valamint a politikusok elhunytá alkalmából íródott nekrológok.⁹⁴

Nekrológírás – egy nekrológra váró lapban

Az Építő Ipar – Építő Művészet profiljához tartozott, más szakfolyóiratokhoz hasonlóan, hogy a szakma neves, elhunyt képviselőiről – mindenekelőtt a közvetlenül, vagy közvetett módon a laphoz kötődő személyekről – nekrológokat közöljön. Pregnánsan mutatja a lap kötődését a nekrológgal búcsúztatott kollégák sora.⁹⁵ Az utolsó tíz évben az egyébként sem terjedelmes lapot egyre gyakrabban töltötték meg elhunytakról szóló szövegek: nem csak nekrológok, de gyászbeszédek, emlékbeszédek is.⁹⁶ A halottak körül teremtett anakronisztikus kultusz a kortársaknak is feltűnt.

⁹¹ Palóczi Antal: A háborúban elpusztult helységek újra építése. 1915. augusztus 15. p. 195–197.; Lechner Jenő: Földült tűzhelyeinkért. 1915. szeptember 19. 225–230.; Bodányi Ödön: Az elpusztult községek újra építése. 1915. szeptember 26. 234–235.; Pecz Gyula: Még néhány szó feldúlt tűzhelyeinkért. 1915. október 17. 51–254.; Szöllősy Aurél: A hadműveletek folytán elpusztult kárpáti falvak újra építése. 1916. november 12. 273–275., november 19. 279–281.

⁹² Rerrich Béla rajzai a koronázótemplom (Mátyás templom) belső díszítéséről a koronázási ünnepségek alkalmából. 1917. január 7. 1.; A Magyar Nemzeti Tanács népkormányja vezeti október 31. óta hazánk ügyeit. 1918. november 3. 295.; Magyarország: köztársaság. 1918. november 24. 319.; Országunk védelmét [a népköztársaság kormánya a Magyar Tanácsköztársaság kormányzó tanácsának kezébe tette le.] 1919. március 27. 93.; Gyászbaborult Magyarország! 1920. január 25. 5.; H. I.: A kommunista május elsejének tízéves évfordulóján. 1929. május 1.

⁹³ Fábíán Gáspár: A magyar kultuszminiszter. 1926. augusztus 1. 121.; Fábíán Gáspár: Üdv a magyar népjóléti miniszternek. 1927. augusztus 1. 113–114.; Rerrich Béla: Gróf Klebensberg Kunó. 1928. február 1. 17.; Fábíán Gáspár: Az alkotó munka himnusza. 1928. május 1. 65–66.; Fábíán Gáspár: A magyar kultuszminiszter. Gróf Klebensberg Kunó 6 éve áll a kultuszminisztérium élén. 1928. július 1. 99–100.; Fábíán Gáspár: Örömtüzek a városházán. Bercel Jenő alpolgármester. 1929. február 1.; Fábíán Gáspár: Tiltakozunk! A kultuszminisztert ne bántsák! 1931. augusztus 15. 123–124.

⁹⁴ Öfelsége IV. Károly király. 1922. április 15. 55.; Fábíán Gáspár: A Haza Atyjának ravatalánál. 1930. szeptember 15. 139–140.; Fábíán Gáspár: Gróf Klebensberg Kunó a nagy építőminiszter nincs többé. 1932. november 1. 81–82.

⁹⁵ Solymossy Sándor: Kolbenheyer Gyula. 1919. március 2. 67–70.; Fábíán Gáspár: Kauser József. 1919. október 5. 123–124.; Schulek János: Schulek emléke. 1920. január 25. 6.

⁹⁶ Fábíán Gáspár: Nagy Virgil meghalt. 1921. november 15.; Kertész K Róbert: Nagy Virgil ravatalánál. 1921. december 1.; Fábíán Gáspár: Pecz Samut eltemettük. 1922. október 1.; Rerrich Béla: Pecz Samu emlékezetének megünneplése. 1925. május 1.; Kotsis Iván: Emlékezés Hauszmann Alajosról. 1926. augusztus 15.; Fábíán Gáspár: Hauszmann Alajos temetése. 1926. augusztus 15.; Walder Gyula Hauszmann Alajos temetésén tartott gyászbeszéde. 1926. szeptember 1.; Fábíán Gáspár: Palóczi Antal + 1848 – 1927 [sic!]. 1927. szeptember 1.; K. Császár Ferenc: Emlékbeszéd Palóczi Antal sírjánál. 1927. szeptember 1.; Mueller Felix: Alpár Ignác emlékezete. 1928. május 15.; Fábíán Gáspár: Nagy halottunk temetése. [Alpár] 1928. május 15.; K Császár Ferenc gyászbeszéde. [Alpár] 1928. május 15.; Fábíán Gáspár: Meghalt Rerrich Béla. 1932. március 1.; Lechner Jenő: Rerrich Béla + 1932. április 1.; Fábíán Gáspár: Jendrassik Alfréd meghalt. 1932. június 1.; [P.G.J. [Padányi Gulyás Jenő]: Jendrassik Alfréd sírhantjára. 1932. június 1.

Az „elfogyott” levegő

A lap a városrendezés-városfejlesztés, az építkezések támogatása, a rokonszakmákkal való kapcsolat, az építészeti irányzatok, kérdésében vallott nézetei révén a szakmán belül fokozatosan elszigetelte magát. További gond volt a támogatók rohamos csökkenése, melyet a legutolsó főszerkesztő gyakorlatilag napi szinten érzett. Ennek orvoslását azonban nem a szakma sokféleségének bemutatására való törekvéssel, bizonyos mértékű nyitással kívánta elérni. Folyamatosan mint a kortárs építészet egyetlen hiteles orgánumáról szóló saját lapjáról és az előfizetők és támogatóik növelését ennek a szemléletnek a lehető minél szélesebb körben való terjesztésére kívánta felhasználni. A konkurens szaklapok, mint versenytársak tűntek fel az *Építő Ipar – Építő Művészet* oldalain – de ez a verseny végeredményben a lap számára az előfizetőkért folytatott harcot jelentette. Ilyen formán nem volt váratlan, amikor 1932 decemberében rövid hírben közölték az olvasókkal, hogy megjelenésüket bizonytalan ideig szüneteltetik – elfogyott körülöttük a levegő.

Gábor György Papp:

From the Essential Journal of Hungarian Architecture to a Tattered Rag of the Profession

Preface to the Repertory of *Építő Ipar Építő Művészet*
(Architectural Trade, Architectural Art) (1914–1932)

In January of 1914 the title of the architectural journal *Építő Ipar* (Architectural Trade), a journal which had existed for several decades, was changed to *Építő Ipar Építő Művészet* (Architectural Trade, Architectural Art). The new title signified a shift in attitude among the editors and new contributors according to which the expanded titled better reflected the types of articles being published in the journal. At the same time, partly as a result of this change of titles and partly as parallel development, numerous problems came to the fore in the pages of the journal that in subsequent years proved decisive questions of the field. It is in light of these questions that I sought to present the history of the journal between 1914 and 1932. In the first years the managing editor of the journal was József Mihályfi (1851–1921) and the editor in chief was Béla Ney (1843–1920). Following the death of József Mihályfi, the editorship was taken over by the conservative architect, Gáspár Fábrián. This change in 1921 caused a palpable caesura in the life of the journal, one that the new editor made clear in his opening announcement at the beginning of the year. The new editorship occasioned a discernible transformation in both the structure and the orientation of the paper (and not independent from this in its position among the organs of the press in the field). In the course of surveying the longer articles and texts and categorizing them on the basis of their subject matter, it became evident that there was a series of texts reflecting on one another (on occasion polemically), and it also became possible to examine the changes that took place in the frequency of certain subjects or ranges of subjects. A comparison of the articles on the basis of their subject matter shed light on the process whereby the journal gradually came to occupy a peripheral position by 1932. My goal, in providing this cross-section, was to call attention to the fact that there was a certain intellectual myopia lurking in the background of the change that took place in the journal. Beyond this, however, the research also clearly revealed that the most important questions of the field of architecture between the two World Wars can hardly be grasped without comparative study of the writings that were published in *Építő Ipar Építő Művészet*.